

Constantin Mavrocordat – promotor al culturii

Dr. Niculina Vârgolici

Departamentul de Științe Administrative
Facultatea de Litere, Universitatea din București
E-mail: nvargolici@yahoo.com

Dr. Ioana Vasiloiu

Muzeul Național al Literaturii Române
E-mail: con_ioana@yahoo.com

Dr. Niculina Vârgolici este conferențiar la Universitatea din București Facultatea de Litere și Director Departament Științe Administrative, Facultatea de Litere, Universitatea din București. Predă cursuri de Corespondență și Negociere în Afaceri, Asistență Managerială și Comunicare Organizațională.

Dr. Ioana Vasiloiu este cercetător științific la Muzeul Național al Literaturii Române din București. A predat seminarii de literatură română la Facultatea de Litere și Limbi Străine Universitatea din București. Domeniile sale de interes sunt: arhivistica, istoria instituțiilor publice din România, istoria literaturii și limbii române.

Rezumat

Epoca fanariotă a fost privită pentru o lungă perioadă de timp, dintr-o perspectivă negativă. A fost trecută foarte ușor cu vederea activitatea reformatoare, cu scop modernizator a principelui Constantin Mavrocordat. Semnificația politicii de reformă a domnitorului fanariot trebuie reevaluată în contextul european și românesc al secolului al XVIII-lea. Domnul luminat a reforma administrația, justiția, sistemul fiscal, învățământul, înființând instituții inexistente la acea vreme în Țările Române. Rolul jucat de reformator în istorie și, mai ales, în cultură, este incontestabil. Eforturile sale de modernizare a societății românești s-au concretizat într-un document publicat în anul 1742 în jurnalul „Mercure de France” cu titlul sugestiv de Constituție. Domniile sale au reprezentat o perioadă de înnoire în planul gândirii politice, sociale, administrative și al culturii sub influența ideilor iluministe.

Cuvinte cheie: *Constantin Mavrocordat, bibliotecă, școală, reformă, instituție, Constituție.*

Epoca fanariotă a fost receptată negativ pentru multă vreme în istoria românească. Și totuși... aruncând o privire atentă asupra acestei perioade, descoperim „fapte” culturale racordate la modelul european al timpului precum și politici publice inovatoare pentru epoca la care ne referim. Om al timpului său, Constantin Mavrocordat

va institui în Moldova și în Țara Românească o politică de reformă care va atrage atenția statelor apusene prin ineditul ei, dar și prin complexitatea direcțiilor de reorganizare a întregii vieți politice și sociale a țării. Toate măsurile de modernizare a societății românești de la mijlocul secolului al XVIII-lea s-au concretizat într-un document extrem de important publicat, în anul 1742, în jurnalul *Mercure de France* cu titlul sugestiv de *Constituție*. Documentul în fapt, un hrisov din 7 februarie 1741 „cuprinde în embrion toate reformele de mai târziu ale domnului fanariot“ (1) din domeniul fiscal, administrativ, juridic, militar, educațional și cultural, reprezentând „*primul mare efort de reorganizare a ansamblului vieții sociale și politice a țării [...] indicând direcțiile în care se vor fi angajat toate eforturile, reușite sau eșuate ale succesorilor fanarioți ai lui Constantin Mavrocordat*“ (2)

Politica de reformă a principelui îl impune drept cel mai important dintre domnitorii fanarioți, singurul care va aborda printr-o nouă perspectivă „instituțiile“ publice ale statului de la acea vreme: justiția, învățământul, armata.

Dacă în domeniul fiscal, fiul lui Nicolae Mavrocordat preia principiul domnilor pământeni – darea unică, plătibilă la patru termene anuale cu evidența clară a contribuabililor și reducerea semnificativă a categoriilor de privilegiați fiscali, în cel social, fanariotul este un inovator prin raportare la domni pământeni, abolirea șerbiei și reglementarea raporturilor dintre stăpânii de pământ și țărani clăcași „*constituind realizarea cea mai importantă și mai durabilă dintre toate măsurile novatoare ale lui Constantin Mavrocordat*“ (3)

Legat de politica socială a lui Constantin Mavrocordat trebuie semnalat faptul că instituția boierimii va suferi transformări radicale în ceea ce privește statutul acesteia și criteriile de acordare a boieriei. Astfel, s-a hotărât că e boier acela care are o slujbă domnească: (mai înainte criteriul fusese împărțirea pământului) mare, sau mică. Dregătorii, de la ban și până la clucerul de arie, se numeau boieri mari sau veliți, ceilalți erau boieri de categoria a doua (primii fiind scutiți de orice dare, ceilalți numai de unele dintre dări).

În plan administrativ, reformatorul domn creează o întreagă instituție, cea a ispravnicilor, care aveau atribuții în cele trei sectoare esențiale ale vieții de stat: fiscalitate, administrație și justiție și care vor fi plătiți din visteria țării.

Tot un element de noutate îl reprezintă decizia domnului fanariot de a introduce limba română în administrație, în locul limbii grecești.

Sub raport juridic, Mavrocordat va reorganiza structurile existente, prin acordarea de atribuții judecătorești ispravnicilor și prin înființarea în fiecare județ a unei instanțe de judecată.

Măsurile de reorganizare a vechilor instituții și de organizare, a altora noi au contribuit, fără îndoială, la modernizarea Țărilor Române, aflate sub suveranitatea Porții Otomane.

Istoria militară a românilor nu poate ignora tentativa fanariotului de a înființa o armată națională chiar dacă numărul unităților care alcătuia oastea domnitorului era modest, ideea înființării unei armate este salutară și pentru că ea exprimă, așa cum susținea N. Iorga, ivirea unui nou spirit într-o societate care „*până atunci nu-și arătase vitalitatea decât în singura intrigă politică*“ (4)

Politicile administrative, juridice, sociale, militare ale omului politic au fost dublate de remarcabile reforme în domeniul cultural, Constantin Mavrocordat fiind un spirit viu, avid de cultură cu o educație aleasă, primită prin grija tatălui său Nicolae Mavrocordat – principele filosof – care îi înmulțea în permanență cunoștințele prin lungi discuții despre politică, filosofie, noile apariții de cărți din celebra bibliotecă de la Văcărești.

Despre cultura domnului reformator vorbește cu patos un geograf grec N.A. Katsaitis venit la Iași pentru a candida la funcția de istoric oficial al domnului: „*Acest domn este pe de altă parte, foarte erudit petrecându-și toate orele libere din zi și o mare parte din noapte în lectură continuă, iubitor de literați, determinându-i să vină la el cu mari salarii; el posedă mai multe limbi: greaca vulgară, greaca literară, turca, latina, italiana, franceza, moldoveana și valaha, aceasta din urmă fiind de fapt una și aceeași limbă*“ (5)

Instituțiile culturale pe care Constantin Mavrocordat le va reforma vor fi instituțiile prin care societatea secolului al XVIII-lea își va fi difuzat cu precădere valorile: Biblioteca, Școala și Cartea manuscrisă sau tipărită.

Este cunoscut faptul că Biblioteca Mavrocordaților de la Mănăstirea Văcărești, constituită prin grija lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul și a lui Nicolae Mavrocordat – bunicul și tatăl lui Constantin era o instituție prestigioasă în Europa aceluși timp. Din cartea lui Jacques Bouchard închinată lui Nicolae Mavrocordat aflăm că biblioteca Mavrocordaților conținea cărți aparținând literaturii clasice grecești și latine, biblice și patristice: „*Nicolae avea Mischna în ediția lui Surenhuys, în 6 volume, Amsterdam, 1698-1703, cu comentariile lui Maimonide. Din acesta din urmă, avea o veche ediție din More nevochim (Ghidul rătăciților). Ediții Bilingve Itinerarium al rabinului Benjamin de Tudèle se găsea de asemenea aici*“ (6) Cu siguranță, orizontul cultural al tânărului Constantin a fost deschis de faimoasa bibliotecă de care va rămâne atașat până la moarte, sporind-o cu un număr semnificativ de cărți și manuscrise adunate din Orient, dar și din Franța sau Italia: „*Abatele Desfontaines, un om de litere francez destul de cunoscut, îi închină ediția sa din Virgil, și-l vedem mulțumind, în august 1741, cardinalului de Fleury, ministrul lui Ludovic al XV-lea, care-i trimisese catalogul bibliotecii regale, prin abatele Sevin*“ (7)

Cum procedează astăzi marile biblioteci moderne, reformatorul Constantin va îmbogăți biblioteca tatălui său cu tipărituri noi, recurgând la așa zisă politică a schimbului. Cunoscutul studiu al lui Vasile Mihordea ne informează că, în schimbul copiilor de pe manuscrisele din propria colecție pe care le trimitea bibliotecii regale, primea, pentru cheltuielile făcute, ediții de cărți rare, care se găseau în dublu exemplar la Paris. (8)

Din impunătoarea bibliotecă, pe care și-ar fi dorit să o achiziționeze papa Clement al XII-lea, împăratul Carol al VI-lea, regele Angliei, George al II-lea și regele Franței, Ludovic al XV-lea, astăzi, mai găsim câteva cărți la Biblioteca Academiei din București.

O personalitate culturală atât de îndrăgostită de *carte* nu putea ignora *școala* pe care încearcă să o reformeze, luând, și în acest sector al vieții publice, câteva măsuri inovatoare, importante pentru dezvoltarea ulterioară a învățământului românesc.

O primă măsură semnificativă pentru istoria învățământului este introducerea limbii române în învățământul elementar și mediu: „*Deci în Academia Domnească elevii vor învăța acum pe lângă greacă, limba cultă a Orientului, și latina, limbă cultă a Occidentului și în același timp în mai multe școli și limba strămoșească*“. (9)

Tot reformatorul principe va institui inspecția școlară, în anul 1734, când îl va obliga pe mitropolitul Moldovei să verifice dacă profesorii își fac datoria față de elevii lor „*să-i învețe precum se cade și să-i procopsească*“ (10) Poate cea mai importantă reformă din educație a fost trecerea mijloacelor de întreținere ale Academiei din Iași pe seama vistieriei, iar, în Țara Românească, pentru ca Academia să dispună de mai multe încăperi destinate sălilor de curs, îi va strămuta pe egumeni și pe călugări de la Mănăstirea Sf. Sava.

Promotor al culturii și mare iubitor de carte, Constantin Mavrocordat va trimite cincisprezece tineri, fii de boieri la Veneția, pentru studii și va prevedea un ajutor care consta în hrană și îmbracaminte pentru elevii săraci, dornici de învățatură. În domnia sa moldoveană dintre anii 1741-1744, domnul luminat va introduce, în școală, studiul limbilor latină și arabă. O imagine amplă a politicii școlare pe care a desfășurat-o cu entuziasm principele fanariot ne oferă Ion Neculce în precunoscutul său *Letopiseț*:

„*Mai socotit-au măriia sa Constantin-vodă pentru școli de învățatură, de le-au mai întărit școalele cele elinești și cele slavonești. Așisdere au mai făcut școli de învățatură și latinești și arăpești, și au dat de știre tuturor mazililor în toată țara ca să-și aducă copiii la învățatură la școală, ca să învețe orice limbă le-ar fi voia, pentru ca să se afle oameni învățați și în pământul nostru al Moldovii, precum sunt și printr-alte țări și părți de locu.*“ (11) Celui care îi va realiza un portret realist în *Letopisețul* mai sus amintit: „*Îi era dragă învățătura, corăspundenții din toate țările străine să aibă, pre silitor spre vești, ca să știi ce să faci printr-alte țări, ca să dobândească numai lăudat la Poartă*“ (12) îi va cere să realizeze niște tratate de istorie a fiscalității, o inovație în domeniul cercetării de istorie fiscală cu o certă aplicabilitate dacă ținem cont de contextul în care au fost cerute, caracterizat de introducerea reformei fiscale în Moldova între anii 1741-1742. Cronicarul își va îndeplini cu acribie misiunea, așa cum procedase și în *Letopisețul* unde consemnează cu talentul caracteristic cele două domnii moldovene ale lui Constantin Mavrocordat: „*și după poronca mării tale ca să fac trătăz de câte oi ținia minte că s-au făcut în țară și obiceiile, și bune și proaste, la ce domnu ar fi ieșit, iată că Ț-am scris cât am ținut minte și le știu că sunt adevărate. Așijdere și câte am audzit den oameni bătrâni, iarăși li-am scris; ce de aceli ce-am audzit, chizeș nu sunt.*“ (13)

Domn luminat și reformator autentic, Constantin Mavrocordat va reorganiza viața mănăstirească, în acest scop el dispunând întocmirea unei „ocolnici“ (un șir de documente) cu toate mănăstirile în vederea reorganizării vieții monastice în ansamblul ei. „Ocolnica“ care numără zece documente dintre anii 1593-1657, urmate de numele unor înalți ierarhi precum și numele tuturor marilor dregători în funcție reprezintă în opinia academicianului Florin Constantiniu o faptă culturală de o importanță majoră în ansamblul politicii de reforme culturale a învățatului principe:

„*În legătură cu reorganizarea vieții mănăstirești se află una dintre cele mai de seamă înfăptuiri culturale a lui Constantin Mavrocordat: tipărirea primei colecții de documente istorice românești.*“ (14)

Precum tatăl său, Nicolae Mavrocordat, Constantin a dorit să-și fixeze propriul rol în istorie, gândul întocmirii unei istorii a celor două țări românești obsedându-l toată viața.

Dacă principele scriitor Nicolae a pus la lucru trei cărturari: Nicolae Costin, Radu Popescu și Axinte Uricariul spre a-i povesti domniile moldovene și muntene, Constantin va apela la Constantin Daponte și Petru Depasta (doi greci instruiți de la curtea sa) pentru a-i nota acțiunile politice, diplomatice și culturale. Din păcate, cronicile lui Constantin Daponte și Petru Depasta, deși encomiastice și savante, au fost departe de ceea ce ar fi trebuit să reprezinte în planul scrierii istoriei marea operă de reformă realizată de principele care va petrece mai bine de douăzeci de ani în scaunul domnesc.

În ciuda contextului istoric nefavorabil, a discontinuității domniilor, „opera culturală” a domnitorului luminat rămâne în eternitate prin faptul că ea oglindește pe deplin dezideratul de o viață al lui Constantin, acela de a face, așa cum spunea cronicarul Petru Depasta, „din țara geților o iconă a Helladei”, adică a unei țări de înaltă cultură.

Referințe bibliografice

- (1) CONSTANTINIU, Florin. *Constantin Mavrocordat – Reformatorul*. București: Editura Enciclopedică, 2015, p. 60.
- (2) PAPACOSTEA, Șerban. La grande charte de Constantin Mavrocordat et les reformes en Valachie et Moldavie. În: *Symposium*, p. 365.
- (3) CONSTANTIN, Florin. *Op. cit.*, p. 93.
- (4) IORGA, N. *Istoria românilor*. Vol. VII. București, 1938, p. 115.
- (5) KATSAITIS, Markos Antonios. Călătorie de la Constantinopol la Iași și de la Iași la București în anul 1742. Ed. Elena Moisue și D. Limona. În: *Sacculum. Documente inedite*. Iași: Editura Junimea, 1977.
- (6) BOUCHARD, Jacques. *Nicolae Mavrocordat (Domn și cărturar al Iluminismului timpuriu 1680-1730)*. București: Editura Omonia, 2006, p. 19.
- (7) IORGA, N. *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*. Vol. I. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1969, p. 360.
- (8) MIHORDEA, Vasile. *Biblioteca domnească a Mavrocordaților*. Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul XXII, Mem. 16. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1940.
- (9) CAMARIANO-CIORAN, Ariadna. *Academiile Domnești din București și Iași*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, p. 74.
- (10) *Ibidem*.
- (11) NECULCE, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*. București: Editura de Stat pentru literatură și artă, 1955, p. 403-404.
- (12) *Ibidem*, p. 356.
- (13) CONSTANTINIU, Florin. *Op. cit.*, p. 141.
- (14) *Ibidem*, p. 145.